

ŐSTÖRTÉNET (I/02/a,b.)

Francois Bordes:

A régi kőkor¹

A felső őskőkort a műveltség egységének fokozatos szétbomlási folyamata kísérte. És ennek a moustierinél éppen csak kicsivel később kezdődött ősi szaka-szainak a változatossága kizárja azt az elképzelést, hogy az átmenet egyikből a másikba éppen azon a helyen fordult elő, ahonnan aztán a felső kőkori szétterjedt. Kellett lennie több átmeneti pontnak, és sok változatos forrásnak. Nyugat-Európában nem nehéz visszavezetni a perigordi eredetét az acheuli hagyomány moustierijére. Mármost az alsóbb perigordi embertípus – a dordogne-i Combe Capelle-ben talált maradványok által képviselten – modern embertípus volt, még ha voltak is ősi jellegzetességei. Nem lehet úgy beállítani, hogy erőszakos behatolóként hozta magával az alsóbb perigordi műveltséget, mivel teljesen nyilvánvaló, hogy ez a műveltség ismeretlen Nyugat-Európán kívül. Hiszen akkor úgy kellene e támadóra tekinteni, mint aki iparral érkezett és annak teljes alkalmazásával az acheuli hagyomány moustierijét folytatta, amely azután kényelmesen szétterjedt ugyanabban az időben. Sokkal valószínűbb, hogy az egyik a másiknak a leszármazottja. Az következne viszont, hogy az acheuli hagyomány embere már modern típusú volt, – ami lehetséges, mivel ismeretlen a minősége – vagy hogy a testi evolúció, magával vontan az átmenetet a neandervölgyiből a modern emberbe, részben Nyugat-Európában ment végbe. Mindezek után annyira lehetetlen ez? Azt kell-e mondanunk, hogy valami különös átok ül Európán?

Másrészt az aurignaci máshonnan látszik jönni, bár az eredete kicsit misztikus. Franciaországtól a Közép-Keletig fordul elő a nyoma a többé-kevésbé meghatározott aurignaci jeleknek, feltételezve, hogy lennie kell valamilyen összekötő kapocsnak kelet és nyugat ősi aurignaci ipara között. Ám el kell ismerünk, hogy jelenleg nem lehet semmilyen világos elképzelésünk az aurignaci származásáról, hacsak talán az nem, hogy a Jabrud preaurignaciból ered. Talán a többé-kevésbé Quina-típusú moustieri irányába kellene keresnünk. Az emiri – már amennyire tényként lett közzétéve – alig látszik lehetséges elődnek; mivel a korai perigordihoz hasonlóan mindkettőt tartalmazza, a moustieri és a felső ő-

¹ Francois Bordes: *The Old Stone Age*, World University Library, Translated by J. E. Anderson. Copyright: Weidenfeld and Nicolson, London, 1968 (1972 reprint). 19 *General review of the Upper Paleolithic period*. pp.: 220-227.

kori formákat, de nem látszik úgy, hogy aurignaciban végződne. Ez az a pont, ahonnan a Ksar' Akil eredményeiről szóló publikáció a legjobban üdvözlendő lenne. Lehet, hogy a közép-keleti szakasz bonyolultabb, mint gondolták.

Egy dolog biztos. Az aurignaci és a perigordi nem egymásból származik, és nem is ugyanattól az elődtől. Közép-Európa végsősoron egy másik evolúció. A Szeleta levél alakú mintáival talán a blattspitzeni moustieriből jön. De mi a kapcsolata a lengyelországi jermanoviceival? Vannak levél alakú darabok Jermanovicében és jermanovicei típusú hegyek levél alakú mintákkal Ranisban Németországban. Ez az ipar talán bizonyos orosz felső őskőkori gyülekezések mutatója (Telmanskaja felső réteg), ám biztosan nem perigordie vagy aurignacié. Igaz, van néhány aurignaci típus a magyar szeletai helyszínen, és vice versa; de ezt talán inkább úgy kellene vennünk, mint annak a jelét, hogy egykorúak voltak, minthogy közös eredethez köthetők lennének.

Oroszországban Kosztienki I legalsó rétegében talált ipar – bemutatva a felső őskőkor legrégebbi megnyilvánulását ebben a régióban – egy kicsit közös a perigordival, az aurignacival vagy még a szeletaival is, a bifokális (itt háromszögű) hegyek és a két csiszolatlan levél alakú egység ellenére. Eredetüket inkább a Sztarocel-Volgograd-i moustieriben kellene találni. De a Telmanskaja 4 más. És ha a Kosztienki XVII alsó rétege tényleg egykorú, ez ismét valamennyire különböző. Ezek az iparok átmennek evolúción, és van valószínűsége a külső hatásnak – jelezve, ha ez nem a konvergencia esete – a Kosztienki I felső szintjén létező jermanovicei egységek vagy az alsó réteg 'nyugati' kinézete, és még a Kosztienki IV felső rétege által is.

Kínában Shui-Kou a közbenső kapocs az extrém keleti moustieri és a szibériai felső őskőkori között. Afrikában a cyrenati felső őskőkori a hátlappal rendelkező pengék gazdagságával bizonyosan nem származik az alsóbb perigordiból, amellyel a legalsó rétegben több-kevesebb egykorúság látszik; de talán eredhet a legalsó Ksar' Akil hátlappal rendelkező penge iparaiból.

A Maghrebben az ateri hasonlóképpen egyfajta moustieriből származó felső őskőkori. Dél-Szahara, Stillbay és Lupenbam ugyanígy olyan ipar, amely a felső őskőkorbán szerepet játszott, és talán a modern ember alkotása, bár nem kapcsolódik az európai vagy ázsiai iparokhoz.

Még ha az előrehaladás a kutatásban lehetővé is teszi egy napon feltárni a biztos közös eredetet a közép-európai (szeletai) ipar és a kelet-európai (Kosztienki I alapréteg) számára, egyre inkább bizonyosság, hogy az átmenet a középsőből a felső őskőkorba – többé-kevésbé kísérője az átmenet a neandervölgyiből a modern emberbe – a korszakon belül különböző helyeken és időkben ment végbe, ami úgy látszik, a mi időszakunk előtt 35-40.000 évvel történt.² És ez az a tény, amelyet az antropológusok számításba kell vegyenek az ember testi evolúciója

² A würm utolsó leülését 9,7 évezredre teszi, az utolsó interstadiális szerinte 15 évezrede volt, az előző interstadiális is 35 évezreddel ezelőtt véget ért. A würm szerinte 75 évezrede kezdődött. A 40 évezred nagyjából a würm első lehülését a közepét jelenti, azaz az atlanti lehülést követő interstadiális végét. Ez biztonsággal 90-85 évezredet jelent.

tanulmányozásában.

Aztán talán a különböző származásokkal foglalkozván bizonyosan foglalkozunk különböző végzetekkel, és nem könnyű megérteni a különböző evolúciók által követett folyamatot. Franciaországban az aurignaci és a perigordi eltűnni látszik, igen kifejlett alakzatokat elérve a würm III³ vége felé, éppen a solutréi kifejlődése előtt, olyan eredetekkel bírva, melyek ismeretlenek. (Smith úgy értelmezi ezt, mint a meghosszabbított moustieri késleltetett fejlődésének esetét. De a Rhone völgyében Combier szerint az alsó solutréi perigordi elemeket tartalmaz.) A végső perigordi, a végső aurignaci és az alsó solutréi mindegyik kb. 1000 éves időszakot ível át, ha hiszünk a Laugerie-Houte C14 adatainak. A korai magdaléni, felváltva a solutréit – amely meg fordítva, hirtelen eltűnt a színről – nem látszik kapcsolódni a perigordihoz, talán a végső aurignacihoz sem. E korai magdaléni (0+I) után a magdaléni II hirtelen látszik felbukkanni a derült égből. A hátlappal rendelkező pengécskék, melyek gyakorlatilag hiányoztak a korai magdaléniból, itt jól kifejlettek és a mikroliteket kísérik; s ezek a jellegzetes-ségek talán biztosítanak kapcsolatokat a végső perigordihoz.

De hol rejtőzött az utóbbi a solutréi–magdaléni interregnum alatt? A magdaléni III után a magdaléni folytatja a nyugodt helybeli fejlődést addig, amíg végül részlegesen átalakul azilivá. Franciaországon kívül a sor gyakran töredékes és számos hézaggal bír. Közép-Európában hasonló iparokat találunk, mint a francia (Vogelherd aurignaci, Dolni Vestonice perigordi), néhány eredeti vonás ellenére. Ha az az irány, ahogy az aurignaci terjedt, valószínűleg keletről-nyugatra volt, a perigordi bizonyosan ellenkező irányban mozgott, és hatása érződik talán Kosztienki IV-en, már amennyire a távolság megengedi.⁴ Vannak azonban világosan megkülönböztethető iparok is: A jermanovicei és a zselatai, amelyek közös törzsre mehetnek vissza, az alsó perigordiban található. Ugyancsak Willendorf felső perigordi szintén bír rokonsággal a felső Kosztienki réteggel; de mivel hiányzik egy finomabb időrendi skála, nem tudjuk, melyik volt korábban, melyik melyikből jön. A Szovjetunióban a legalsó Kosztienki I háromszög hegyeket tartalmazó szint, amely bizonyosan nem látszik kiterjedni a sunghiri helyszínre, amely sokkal fiatalabb. Ha esetleg ilyen ipar Szibériában található volna, az jó lehetőséget nyújtana az ős-indiai Clovis Folsom típusú iparok őséire. A legnagyobb meglepetést a telmanszkajai helyszín legfelsőbb rétege okozta, aki mögött milyen sok ezer év mondható, ahol a tipikus jermanovicei egységek ismét felmerültek, sok más korai moustieri alakzat mentén ugyanúgy, mint a felső őskőkori típus mellett. Moldova V-ben a postmoustieri iparok egész sorának fejlődése található, nyilvánvalóan egy másiktól leszármazva bizonyos rétegekben, de kevésbé így másokban. Siuren II-ben lévő végső kőkori egységek ismétlődése nagyon hasonló a lengyel végső őskőkorihoz, a jelen időpontig nem tudjuk megérteni a kapcsolatot köztük. Bár bizonyosan tartalmazznak az orosz

³ Ez volt 35-40 évezrede.

⁴ A perigordi látszik az M173-nak és az aurignaci az M17-nek, ami az elterjedést illeti.

iparok aurignaci vonásokat, nincs olyan ipar, amelyet aurignacinak mondhatnánk, még olyan sem, amelyet aurignaci-szerűnek. Semmilyen solutréi sincs, a kétfajta levél alakú tárgyi leletek vagy a feltáruló különböző típusú tárgyi leletek ellenére, melyek kétségtelenül gyakran mutatnak konvergenciákat. A nyugatitól meglehetősen különböző világ, bár annak hatása néha érződik (pl. Kosztienki IV-ben), és bár Kosztienki I (I réteg) embere bizonytalán bírt kapcsolatokkal Ausztriával és Csehszlovákiával.⁵

Szibériában ismét más a kép, Ázsiát tekintve inkább forrásának, mint Európát. A kőipar megmarad jobbra moustieri emlékekkel megrakottnak. Lehetséges eredete a Shui-tong Kuo típusú ipar. Ezek a szibériai iparok inkább későieknek látszanak.

A felső kőkorszaki ipar Monzun-Ázsiában gyakorlatilag ismeretlen minőség. Valószínűnek látszik, hogy ott is a moustieri állapotú iparból indult az evolúció. Megjegyzendő azonban, hogy vannak penge iparok Japánban.

A Közép-Kelet másrészt nagymértékben ahhoz az európai hagyományhoz tartozik, amelyben a moustieri emlékek gyorsan elenyésztek. Az emirehi után – melynek jobb meghatározásra lenne szüksége – jönnek különböző iparok, különösen Ksar'Akilban, melyek nem mindig látszanak a palesztin aurignaci mentén futni.

Az aurignaci műveltség néha úgy hasonlít nyugati alakmására, hogy nagyon nehéz bármilyen más nevet adni neki. Bizonyosan birtokol különös vonásokat, de így tesz a német! Valóban így tesz a correzei, összehasonlítva Dordogne klasszikus alakjaival. A legutolsónak látszik hosszú időn át, és hogy aztán átmeny a középső kőkorba, nem teljesen ismert iparok sorozatán keresztül, talán külső eredettel bírva. Amire szükségünk lenne a Közép-Keleten, az a különleges gonddal kivitelezett új ásatások, hogy észrevehessük a finom és szabatos rétegződést egyaránt. Ksar'Akilban az eszköztípusok eloszlása a korai magdaléni mintát követi, bár ezen eszközök stílusa különböző. Ez a konvergencia problematikát az iparok szintjére teszi, nem pusztán a típusokéra.

Észak-Afrikának szintén van európai típusú penge ipara, amely Egyiptomban a régibb, és még inkább Cyrenaicában azok, amik a Maghrebben vannak. A Maghrebben a felső őskőkori egyenesen a moustieriből származó iparral kezdődik, név szerint az aterival, amely nagyon késői dél-szaharaivá fejlődik és abban végződik. Csak későbbi állomás, amikor a vidéket elfoglalta a penge és a penge-szerű ipar — ibéri-moustieri inkább, mint capsai, mely részben jégkor utáni őskőkori szerű volt. Dél-Szahara, Lupenbam és Stillbay hasonló szerepet játszanak, mint az aterai, és aztán átmennek az őskőkori-szerű stílusú iparokba.

Queanbeyan—Kápolnásnyék, 2006. március

Fordította és lábjegyzetelte: Cser Ferenc és Darai Lajos

⁵ Ilyen ez a világ: még e nagy tudós sem képes megnevezni a valóságot: Kárpát-medence.